

Josep PERARNAU I ESPELT

EL LLIBRE CONTRA ANTICRIST I LA BUTLLA DE JOAN XXI
A FAVOR DE MIRAMAR (1276)

La primera cosa que cal fer és precisar el títol en el sentit que la relació ací contemplada entre aquelles dues realitats no és qualsevulla ans una relació de dependència, aquella que referida a textos porta a afirmar o a negar que un és font d'un altre.

I ací ja de bell antuvi s'ha d'excloure una relació directa de fontalitat entre els dos textos, perquè és possible d'afirmar amb certesa que la butlla a favor de Miramar no fou escrita a partir del *Llibre contra Anticrist* de Ramon Llull, ans, en el millor dels casos, a partir d'un document intermig.

Precisem encara més. En plantejar la possibilitat d'una dependència no entra en consideració la totalitat del text de la butlla, ans només aquella seva part central, en la qual sol ésser exposada o descrita la «species facti».¹

Tampoc d'aquesta part central no n'és afirmada ni hipotitzada cap re-

1. La dita part central fa així: «[5]... pro tue ac eorumdem [6] progenitorum animarum remedio statuisti (*Jaume II de Mallorca, encara príncep*) et etiam ordinasti ut in insula [7] Maioricensi ad te iure hereditario pertinente in loco qui dicitur Dayà [8] in parochia Sancti Bartholomei Vallis de Mossa monasterium sive locus [9] religiosus de tuis bonis propriis construatur, in quo tredecim fratres or-[10]-dinis minorum, qui, iuxta ordinationem et institutionem provincialis mi-[11]-nistri, continue in arabico studeant, commorentur, ut tandem instructi com-[12]-petenter in illo ad terras paganorum se conferant animarum profectibus [13] intendentes, et ne fratrum ipsorum studium necessariorum defectus im-[14]-pediat vel perturbet quosdam redditus ad te spectantes, ex quibus eisdem [15] fratribus huiusmodi necessaria ministrentur, specialiter deputasti, prout in [16] patentibus litteris inde confectis tuo sigillo munitis plenius dicitur contineri, [17] unde Nobis humiliter supplicasti ut sub protectione Apostolice Sedis et [18] nostra locum recipientes eundem, in quo per ministerium provincialem huius-[19]-modi fratrum numerus iam est ad hoc per Dei gratiam institutus et inibi [20] per eosdem laudabiliter studio insisitur memorato, aliaque premissa pia [21] intentione a te edita confirmare de benignitate Sedis Apostolice curaremus...». Aquest text és el publicat per Sebastià GARCÍAS I PALOU, *El Miramar de Ramon Llull*, Palma de Mallorca 1977, 320; he compulsat aquest text amb la fotocòpia del registre de l'Arxiu Secret Vaticà, *Reg. Vat.* 38, inserta entre les pàgines 256-257 amb l'única correcció de «terras» en la línia 12, que en l'edició diu «terram»; per la meua banda he posat entre parèntesis quadrats la xifra corresponent a la línia, a la qual em referiré en aquestes pàgines.

lació directa amb el *Llibre contra Anticrist*, car tal relació directa només va establir-se amb la «supplicatio»² tramesa al papa pel futur Jaume II de Mallorca i presentada en nom seu per algun «procurator negotiorum» de la casa reial o del príncep en cort romana. Com qualsevol instància actual, també l'enviada per l'aleshores príncep i en el moment de l'expedició de la butlla ja Jaume II de Mallorca, tenia una exposició de fets i la súplica pròpiament dita, fàcils d'endevinar a través del document papal, car l'exposició de fets ocupa les línies 5-16 i la súplica les línies 17-21.

Tenint, doncs, en compte que la relació directa només es va establir entre la «supplicatio formata iuxta stilum curiae» i la butlla, estudiarem en aquestes pàgines els paral·lelismes entre les expressions de la part de la mateixa reproduïda en la nota 1 i amb major concreció entre les expressions de la part expositiva (línies 5-16) i certes frases del *Llibre contra Anticrist*. Ja 'a priori' es comprèn que, si tal(s) paral·lelisme(s) existeix(en) tot i haver-hi hagut una «supplicatio formata per aliquem doctorem [no cal dir que 'in decretis'] iuxta stilum curie», segurament haurien estat majors amb el document que sortí de la cancelleria de l'infant Jaume i encara majors amb el nostre *Llibre*, si els dos textos haguessin estat en contacte directe. Dit amb altres paraules, malgrat l'existència d'un o dos documents intermediaris, la semblança entre les frases de la butlla i les del tractat segueix essent inqüestionable.

2. Un fragment de sant Vicent FERRER ajudarà a comprendre allò que en la cúria romana representava la «supplicatio» per a l'obtenció de qualsevol «gràcia»: «Nunc, bona gens, si vos iretis ad papam et habeatis obtinere aliquod beneficium seu gratiam, haberetis formare aliquam supplicationem et haberetis habere aliquem doctorem, qui iuxta stilum curie ordinaret vobis. Et demum veniret alius doctor et diceret vobis: «Et quid vultis vos hic?» Diceretis vos: «Volumus facere unam supplicationem domino nostro pape», et ille facit vobis aliam supplicationem. Et post veniretis ad papam. Si papa diceret tibi: «Quid facis hic, homo?» Et tu diceres: «Domine, volo vobis dare unam supplicationem pro uno beneficio adquirendo». Si papa diceret: «Tenes aliquam supplicationem formatam?» Diceres tu: «Sic». Et diceret papa: «Ostende ergo eam». Et, ea visa, dicit papa: «Non presentes mihi istam neque istam, sed istam quam ego faciam». Et facit ipsemet papa: «Ecce caveatis vobis «que me deis aquesta supplicatio» et non «otra». Dicatis mihi, que erit magis acceptabilis pape, supplicationes doctorum an illa, quam ipsemet ordinavit? Certe, illa, quam ipsemet ordinavit», *De oratione dominicali sermo factus*, Biblioteca de Catalunya, ms. 477, f. 24^r, en curs de publicació dins «Revista Catalana de Teologia», XIV (1989 = Miscel·lània a honor d'Isidre Gomà i Civit). Prescindint dels detalls concrets de la cúria de Benet XIII, com són les expressions en aragonès, la insistència en la «supplicatio formata iuxta stilum curie» no devia haver variat gaire en un segle i mig.

L'exposició serà feta d'aquesta manera: En primer lloc hi haurà el número de la línia de la butlla, tal com consta en la nota 1, i a continuació la frase de la mateixa en lletra cursiva.

Després de punt i apart, vindrà primer el número de la o de les línies del *Llibre contra Anticrist*, seguit de la o de les frases corresponents, en lletra rodona.

Un cop acabada aquesta exposició, miraré de treure'n les conseqüències tant en el sentit de semblança com d'allunyament entre els dos textos comparats i, en darrera instància, entre allò que demanava Ramon Llull en un text que sembla totalment espontani i no mediatitzat per cap prescripció de l'autoritat eclesiàstica,³ i allò que aquesta li concedí de forma més o menys indirecta.

I

[6]-[7] ...*in loco qui dicitur Dayà, in parochia Sancti Bartholomei Vallis de Mossa...*

1181-1183 ...deuen estar en lloch separat a població... en què'ls sia assignat loch separat e solitari.

1394-1396 ...ésser apartat e separat dels lochs poblats e habitar hom en los boscatges e rmitatges...

1420 ...en los llochs seperats, agrests, delitables...

II

[8]-[9] ...*monasterium sive locus religiosus...*

1182 ...en vida ermitana o en los monestirs...

III

[9] ...*de tuis bonis propriis construatur...*

1184-1187 ...de les necessitats corporals no agen enberguament, ans proveescha hom a aquells en llurs necessitats de viandes e de studis e de les coses a ells necessàries...

3. Em refereixo a la constitució del Segon Concili de Lió a favor de la croada que, si no m'erro, provocà un viratge en el pensament de Ramon Llull sobre aquell tema, tal com dic el el primer article d'aquest volum, text corresponent a la nota 62.

IV

- [9]-[10] ...*tredecim fratres ordinis minorum*... [11] *commorentur*...
 1157-1158 ...sants hòmens christians...
 1169-1170 ...eliger e triar sants hòmens e de bona vida, los quals aien sciència e conexença de Déu
 1173-1174 ...hòmens de gran saber en les coses celestials e terrenals...
 1421-1422 ...hòmens savis, en scièncias de philosophia e de theologia studians...
 1428 ...devots a martire...
 1440 ...triat e alets de les religions e dels hòmens setglàs...
 1539-1540 ...hòmens, qui sien en gran caritat, saviesa, fervor e devoció...
 1549-1550 ...hòmens sans, hon sia la alta vida damunt dita...

V

- [10]-[11] ...*iuxta ordinationem et constitutionem provincialis ministri*...
 1448-1449 Establiment e ordonament cové ésser fet...
 1475 Après l'ordonament damunt dit...
 1486 Tots los ordonaments damunt dits se convenen en àbit de preycació...
 1532-1534 ...qui és amador de veritat... sia ordonador com sien comensaments comensats a destroyr les errors d'Antichrist...
 1538-1539 ...sia feta provisió de ordonar sancta vida ésser en hòmens...

VI

- [11] ...*continue in arabico studeant*...
 1420-1421 ...cové fer...estudis de diverses lenguatges...

VII

- [11]-[13] ...*ut tandem instructi competenter in illo (arabico) ad terras paganorum se conferant animarum profectibus intendentes*...
 1422-1423 ...per tal que vagen prehicar los infaels
 1429-1430 ...cové que vaien als infaels e que disputen ab ells sobre ls articles...
 1443-1445 ...cové que sien trameses als infaels per llurs maiors e per lo sant apostolí, als quals demostren la manera, segons la qual los christians crehen en los articles...

VIII

[13]-[15] ...*ne fratrum ipsorum studium necessariorum defectus impediatur vel perturbet quosdam redditus ad te spectantes, ex quibus eisdem fratribus huiusmodi necessaria ministrantur, specialiter deputasti...*

1184-1187 ...ni de les necessitats corporals no agen enberguament, ans proveescha hom a aquells en llurs necessitats de viandes e de studis e de les coses a ells necessàries...

En el seu estudi sobre *El Miramar de Ramon Llull*, Sebastià Garcias i Palou establí una comparació textual entre la butlla a favor de Miramar, i els fragments que hi fan referència tant en el *Blanquerna* com en la *Vita coaetanea*, dels quals dedueix que la relació de Ramon Llull amb Miramar no fou la d'un propietari que posa una possessió seva a disposició d'una iniciativa apostòlica.⁴ Allò que és específic del *Llibre qui és contra Anticrist* en aquest punt de relació textual amb la butlla esmentada és que tot porta a suposar que el llibre és almenys dos anys i cinc mesos anterior a la butlla i segurament tres anys, fet que ens permet de concloure que, malgrat que hi hagués una o dues «supplicationes» entremig, la influència del llibre damunt la butlla és diàfana.

Però aquesta no és una novetat substancial, ans només relativa pel fet que, podent proposar una hipòtesi de datació del *Llibre contra Anticrist* anterior al 18 de maig del 1274,⁵ en conseqüència és possible d'indicar una font, ni que no sigui immediata, de la butlla a favor de Miramar.

En canvi, la novetat podria saltar d'aquella comparació entre els dos textos que dona resultat negatiu. En efecte, en confrontar la terça distinció del llibre que ens ocupa i la part central de la butlla, descobrim una sèrie de punts, en els quals aquesta o no segueix o per ventura corregeix el *Llibre*. Ens semblen els següents:

a) la butlla no esmenta cap relació amb l'Anticrist ni amb la dinàmica de la història;

b) la butlla no estableix cap relació de finalitat entre els alumnes de Miramar i l'enfortiment dels cristians per mitjà de les raons necessàries i de la santedat de vida; els alumnes de Miramar, per tant, i en virtut

4. Sebastià GARCÍAS PALOU, *El Miramar de Ramon Llull*, Palma de Mallorca 1977, 240-241.

5. Vegeu l'estudi introductori al primer article d'aquest volum, apartat *El problema de la datació*.

de la butlla a favor de Miramar, no havien d'entrar en aquest camp d'apostolat entre els fidels;

c) d'entre els possibles alumnes procedents de tots els estaments de l'Església Catòlica, la butlla limita l'estudi 'lul·lià' només a tretze franciscans de forma taxativa i, diria, exclusiva;

d) la butlla no accepta la proposta d'atracció d'estudiants infidels amb les corresponents «borses d'estudi»;

e) la butlla no accepta la proposta d'obligar jueus i sarraïns habitants en territori cristià a estudiar la doctrina dels cristians;

f) la butlla tampoc no accepta la proposta de servir-se dels religiosos grecs per a la clarificació de la doctrina dels cristians en terres d'infidels;

g) la butlla preveu de forma explícita només que els alumnes de Miramar seran destinats a l'apostolat en terres de pagans, cosa que, presa la paraula al peu de la lletra, exclouria:

aa) una missió entre els fidels catòlics;

bb) una missió entre els fidels no-catòlics (com són els grecs apartats de Roma);

i cc) una missió entre els infidels no pagans (és a dir, jueus i moros).

No crec que sigui necessari de recordar que una butlla és un text jurídic i que les seves paraules s'han d'entendre d'acord amb les regles generals d'interpretació, la primera de les quals és la significació literal de les paraules, ací «*terras paganorum*» i no «*terras infidelium*». Pagans són, com tothom sap, en el llenguatge tècnic de la teologia cristiana transvasat al dret canònic, aquells qui no adoren el Déu verdader i així es diferencien dels «infidels», els quals reconeixent l'únic Déu verdader no comparteixen la fe cristiana i per això són qualificats d'«in-fidels».

El resultat d'aquesta breu anàlisi seria que la butlla de Joan XXI a favor de Miramar, tot i haver-se inspirat en el programa lul·lià i haver-ne recollit uns quants elements, no sols no incorporava la totalitat dels objectius lul·lians proposats en aquells primers anys de l'activitat del nostre gran proselitista, ans els limitava en una sola direcció, i encara aquesta amb un destí poc clar, el de les «*terras paganorum*», que podria incloure moltes contrades, com és ara, per a posar-ne un exemple, les estepes de l'Àsia Central escenari de les cavalcades dels tàrtars, o qui sap si l'enigmàtica Xina. Fou Miramar per al franciscans l'escola de futurs missioners enviats als tàrtars o a la Xina? Però aleshores, a què ve l'ensenyament només d'«arabico»? L'àrab era considerat una llengua pont? Ací resta el dubte. En cas afirmatiu, però, hauríem tingut un nou punt de fricció entre l'inspirador del projecte i l'orde que l'havia integrat dins les seves perspectives

Un darrer punt. Amb la butlla a favor de Miramar n'aniria una altra

d'adreçada a Ramon Llull, confiant-li qualque missió o facultant-lo per a alguna activitat apostòlica en relació a infidels? Tal butlla és desconeguda, però ja és sabut que no totes les butlles eren registrades, sinó només aquelles, els beneficiaris de les quals tenien interès a fer-les incloure en els registres i possibilitats de pagar-s'ho. Recordem que aquest fou un estratagema dels «lul·listes» contra Nicolau Eimeric, el d'exigir-li la còpia d'una butlla que no havia estat registrada. Em limito a formular la pregunta. Afegeixo només que és difícil de pensar en una activitat tan pública i seguida i territorialment il·limitada com la del nostre polígraf sense un document de la corresponent autoritat, que d'alguna manera la justificués. Repeteixo que em limito a posar l'interrogant.

I encara una darrera pregunta: el conjunt d'esdeveniments relacionats amb el *Llibre contra Anticrist*, amb el Segon Concili de Lió i amb la confirmació papal de Miramar contribuï a centrar Ramon Llull a ésser o a esdevenir «procurador dels infidels», començant a deixar en la penombra tot un ventall d'altres possibilitats?

Barcelona, juny del 1990